

NHỮNG NỖ LỰC CỦA LIÊN MINH CHÂU ÂU TRONG VIỆC GIẢI QUYẾT VẤN ĐỀ HẠT NHÂN IRAN

TS. Nguyễn Hoàng Giáp
Phan Duy Quang
Viện Quan hệ quốc tế-Học viện CTQG Hồ Chí Minh

Kể từ sau khi chiến tranh lạnh kết thúc, các nước phương Tây, nhất là Mỹ rất quan tâm đến vấn đề chương trình hạt nhân của Iran với một sự nghi ngại lớn. Tuy nhiên, từ khi vấn đề này được Cơ quan Năng lượng nguyên tử quốc tế (IAEA) chính thức đưa vào chương trình nghị sự nhằm tìm kiếm giải pháp tháo gỡ thì Mỹ lại tỏ ra chậm chạp hơn một đồng minh hàng đầu của mình là Liên minh Châu Âu (EU). Thời gian vừa qua, EU không những không muốn theo đuổi Mỹ, mà còn giành thế chủ động trong việc xử lý vấn đề hạt nhân của Iran – một vấn đề mang tính tiêu điểm nóng bỏng hiện nay trong quan hệ quốc tế. Vậy đâu là động cơ tạo nên sự thay đổi có ý nghĩa bước ngoặt này?

Trước hết, cần nhìn lại một cách khái quát lịch sử vấn đề hạt nhân của Iran. Từ thập niên 50 của thế kỷ XX, dưới thời chính quyền Shah Pahlavi, chương trình hạt nhân của Iran bắt đầu được xúc tiến với sự ủng hộ của Mỹ. Năm 1957, Iran và Mỹ đã ký kết

một hiệp định hợp tác trong lĩnh vực khai thác kỹ thuật hạt nhân. Mười năm sau (1967), Mỹ cung cấp cho Iran một lò phản ứng hạt nhân loại nhỏ dùng cho hoạt động nghiên cứu. Sau đó, Cộng hòa Liên bang Đức và Pháp cũng tiến hành hỗ trợ kỹ thuật hạt nhân cho Iran. Đến trước khi chính quyền Shah Pahlavi bị lật đổ đầu năm 1979, Mỹ đã cung cấp thiết bị kỹ thuật cho Iran xây dựng được 8 lò phản ứng hạt nhân. Số lò phản ứng hạt nhân mà Iran có được từ Pháp là 5 lò, còn 2 lò phản ứng hạt nhân mà Đức giúp Iran xây dựng đã cơ bản hoàn thành.

Sau cách mạng Hồi giáo năm 1979, chính quyền mới của Iran cắt đứt quan hệ với Mỹ, ngừng các chương trình hạt nhân hợp tác với Mỹ và phương Tây. Nhưng cũng từ đó, Mỹ luôn nghi ngại về chương trình hạt nhân và việc sử dụng kỹ thuật hạt nhân của Iran. Cùng với sự bùng nổ cuộc chiến tranh giữa Iran với nước láng giềng Irắc, Iran có ý định

khôi phục chương trình hạt nhân của mình. Tuy vậy, dưới sức ép của Mỹ, các nước vốn có quan hệ hỗ trợ kỹ thuật hạt nhân với Iran như Pháp, Đức đều từ chối hợp tác cùng Iran.

Năm 1989, chính quyền Iran tuyên bố rằng, trong tình hình bị đe dọa, Iran có năng lực sản xuất vũ khí hạt nhân. Sau đó lại bày tỏ rằng, Iran không có vũ khí hạt nhân và cũng không muốn sở hữu vũ khí hạt nhân, nhưng rất quan tâm đến kỹ thuật hạt nhân dân dụng. Từ đầu thập niên 90 của thế kỷ XX, Iran chuyển hướng sang hợp tác với Nga trong lĩnh vực này. Năm 1992, hai nước đã ký kết một hiệp định về hợp tác khai thác năng lượng hạt nhân vào mục đích hoà bình. Đến năm 2002, Iran lại ký kết đặt mua 5 lò phản ứng điện hạt nhân của Nga. Tháng 2 năm 2002, thông qua nghiên cứu các dữ liệu từ hệ thống vệ tinh, Mỹ cho rằng, một số cơ sở của Iran được dùng để nghiên cứu chế tạo vũ khí hạt nhân. Sau đó, IAEA vào cuộc để thanh sát chương trình hạt nhân của Iran.

Báo cáo điều tra của IAEA cho rằng, Iran có kế hoạch mua nhiều máy ly tâm làm giàu uranium thế hệ 2 và có chương trình sản xuất cấu kiện của máy, đồng thời ngày càng có nhiều dấu vết uranium làm giàu ở mức cao được tìm thấy trong các phụ tùng máy ly tâm nội địa và nhập khẩu. Tháng 2 năm 2003, Tổng thống Iran Khatami tuyên bố, nước này đã tinh luyện được uranium làm giàu, bước đầu xây dựng được hệ thống tuần hoàn nhiên liệu hạt nhân hoàn chỉnh. Chương

trình hạt nhân của Iran vì vậy càng gây sự chú ý của cộng đồng quốc tế, đặc biệt là sự quan tâm của các nước phương Tây.

Anh, Pháp, Đức đã chủ động nhanh chóng vào cuộc với sự ủng hộ tích cực của các thành viên EU khác. Tháng 11 năm 2003, Iran đã tạm ngừng các chương trình làm giàu uranium theo thoả thuận đạt được với Anh, Pháp, Đức. Sau đó một tháng, Iran chính thức ký kết nghị định thư bổ sung Hiệp ước Không phổ biến vũ khí hạt nhân. Tháng 3 năm 2004, các nước Anh, Pháp, Đức thoả hiệp với Mỹ về một dự thảo nghị quyết mang tính nhắc nhở Iran về vấn đề hạt nhân. Do vậy, Iran đã tạm dừng các hoạt động lắp ráp máy ly tâm làm giàu uranium vào tháng 4/2004. Trong bản báo cáo của mình (đầu tháng 6/2004), IAEA cho rằng, trước tháng 4/2004, Iran đã không khai báo về việc nhập khẩu linh kiện cho máy ly tâm làm giàu uranium. Ngày 18 tháng 6 năm 2004, Hội đồng Điều hành IAEA đã chính thức thông qua bản dự thảo nghị quyết do Anh, Pháp, Đức đệ trình, hối thúc Iran hợp tác đầy đủ trong vấn đề thanh sát chương trình hạt nhân của nước này.

Phản ứng trước nghị quyết nêu trên của IAEA, Iran vẫn tiếp tục tiến hành lắp ráp máy ly tâm làm giàu uranium. Đúng 3 tháng sau, ngày 18 tháng 9 năm 2004, IAEA lại thông qua dự thảo nghị quyết về vấn đề hạt nhân của Iran do Anh, Pháp, Đức đệ trình.

Nghị quyết yêu cầu Iran tạm ngừng mọi hoạt động làm giàu uranium trước khi IAEA tổ chức hội nghị vào ngày 25 tháng 11 năm 2004. Tuy nhiên, mấy ngày sau, Iran tuyên bố đã dùng một phần trong 37 tấn quặng uran cho hoạt động chuyển hoá thành uranium. Trước tình hình này, ba nước Anh, Pháp, Đức đã sử dụng diễn đàn Nhóm G8 để tác động đến Iran. Bản kế hoạch liên quan đến việc giải quyết vấn đề hạt nhân của Iran do Anh, Pháp, Đức khởi xướng và chủ trì trong hội nghị đặc biệt của G8 tổ chức vào giữa tháng 10/2004 đã nhanh chóng được chuyển cho Iran. Cũng giống như các bản dự thảo nghị quyết trước, nội dung của dự thảo lần này vẫn là vừa hứa hẹn, vừa rắn đe. Theo đó, Iran phải ngừng các chương trình làm giàu uranium và đổi lại Iran sẽ được nhận các công nghệ hạt nhân “an toàn” hơn, nhiên liệu hạt nhân và các công nghệ khác.

Mặt khác, EU còn nhấn mạnh họ sẽ đứng về phe với Mỹ để áp đặt lệnh cấm vận kinh tế với Iran nếu nước này từ chối đề nghị của họ. Một tháng sau Iran tuyên bố rằng, từ ngày 22 tháng 11 năm 2004 sẽ chấm dứt mọi hoạt động có liên quan đến làm giàu uranium như sản xuất, nhập khẩu máy ly tâm và phụ kiện, lắp ráp, thực nghiệm và khởi động máy ly tâm, tiến hành tinh luyện quặng uran. Tuyên bố đó đã được Iran thực hiện, nhưng vào ngày 26 tháng 11 năm 2004, họ lại đề xuất muốn giữ lại 20 máy ly tâm để phục vụ cho mục đích nghiên cứu. Song, đề xuất này vấp phải sự phản đối mạnh mẽ của Anh, Pháp,

Đức. Cho nên Iran sau đó đã gửi thư đến IAEA đồng ý để cơ quan này giám sát tình hình sử dụng thiết bị làm giàu uranium, và từ bỏ ý định giữ lại 20 máy ly tâm. Sự kiện trên cũng làm cho nghị quyết của IAEA không thông qua đúng thời gian đã định. Ngày 29 tháng 11 năm 2004, IAEA đã chính thức thông qua dự thảo nghị quyết do Anh, Pháp, Đức khởi thảo, yêu cầu Iran chấp hành toàn diện hiệp định có liên quan đến việc ngừng làm giàu uranium mà Iran và ba nước Anh, Pháp, Đức đạt được; đồng thời IAEA cũng quyết định không đệ trình vấn đề hạt nhân của Iran lên Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc.

Cùng với sự hạ nhiệt chút ít của vấn đề hạt nhân, đầu năm 2005 tam cường trong EU đã tiến hành nối lại vòng hai các cuộc đàm phán về một hiệp ước thương mại với Iran. Đến đầu tháng 2/2005, Iran đồng ý cho IAEA tiến hành đợt thanh sát mới tại khu liên hợp quân sự Pácchin ở ngoại ô thủ đô Têheran. Khu liên hợp quân sự này là nơi bị Mỹ nghi ngờ là chỗ Iran tiến hành nghiên cứu vũ khí hạt nhân. Các thanh sát viên của IAEA đã tới thanh tra khu liên hợp quân sự Pácchin lần gần đây nhất là vào giữa tháng 1/2005 nhằm dò tìm chất phóng xạ. Họ được phép tới kiểm tra từng phần trong khu liên hợp quân sự này và được phép lấy các mẫu về môi trường để phân tích. Tuy Iran từ chối đề nghị của các nhà đàm phán châu Âu về việc ngừng xây dựng một lò phản ứng hạt nhân nước nặng có công suất 40 megawatt và thay vào đó là một lò phản ứng nước nhẹ,

nhưng cả hai bên Iran và EU đều bày tỏ lạc quan vào các cuộc đàm phán mà họ đang tiến hành và đều cho rằng, các cuộc đàm phán này sẽ sớm mang lại kết quả mong muốn.

Nhìn chung, ba nước Anh, Pháp, Đức đều tỏ rõ đã nắm quyền chủ động trong việc giải quyết vấn đề hạt nhân Iran, vì thế Mỹ đã nhiều lần thoả hiệp cùng Anh, Pháp, Đức muốn buộc Iran cho phép các thanh sát viên IAEA có quyền mọi lúc, mọi nơi tiến hành thanh sát các cơ sở hạt nhân của nước này. Đồng thời Mỹ còn chấp nhận cung cấp toàn diện tin tức có liên quan đến hoạt động hạt nhân của Iran mà Mỹ cho là phi pháp. Mỹ còn muốn các dự thảo nghị quyết của IAEA xác định rõ thời hạn cuối cùng để Iran đáp ứng các yêu cầu của IAEA, đồng thời khởi động một cơ chế với nội dung là nếu phát hiện Iran vi phạm Hiệp ước Không phổ biến vũ khí hạt nhân thì lập tức đưa vấn đề hạt nhân Iran trình lên Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc. Tuy nhiên, những yêu cầu cứng rắn của Mỹ đều đã bị Anh, Pháp, Đức, và sau đó là IAEA gạt ra. Có thể nói, EU đã đạt được thành công nhất định trong việc giải quyết vấn đề hạt nhân Iran. Mặc dù cho đến nay, đây mới chỉ là thành công mang tính giai đoạn, vì rằng vấn đề hạt nhân Iran còn nhiều biến số khó lường. Một câu hỏi đặt ra là tại sao EU mà tiêu biểu là Anh, Pháp, Đức lại sốt sắng đến vậy, lại vượt lên trên nhằm ngăn chặn Mỹ trong việc giải quyết vấn đề hạt nhân của Iran? Từ những động thái của tiến trình giải quyết vấn đề hạt nhân của Iran

thời gian qua, có thể thấy một số lý do chủ yếu sau đây:

Thứ nhất, nỗ lực ngoại giao mang tính chủ động như đã nêu trên của EU xuất phát từ chính sự quan tâm đối với an ninh của bản thân EU. Chính phủ Iran đã nhiều lần nhấn mạnh, Iran phát triển chương trình hạt nhân của mình là xuất phát từ mục đích hoà bình, nhưng tỏ ra dè dặt trong vấn đề hợp tác thanh sát vũ khí hạt nhân với IAEA. Điều này gia tăng sự lo ngại về vấn đề an ninh của một số quốc gia, trong đó có EU.

Thứ hai, EU mưu đồ thông qua việc điều giải vấn đề hạt nhân của Iran để nâng cao vị thế quốc tế và tăng cường mở rộng ảnh hưởng quốc tế của mình. EU không thể mãi theo đuôi Mỹ và trên thực tế đã nỗ lực theo hướng giảm dần sự lệ thuộc vào Mỹ trong nhiều vấn đề quốc tế. Mấy năm gần đây, cùng sự tiến triển không ngừng của tiến trình nhất thể hoá châu Âu, sức ảnh hưởng quốc tế của EU ngày càng mở rộng, nhưng nội bộ châu Âu lại có những tiếng nói cho rằng, vị thế chính trị quốc tế hiện nay và thực lực kinh tế của EU không tương xứng, vì thế cần nâng cao vị thế chính trị, mở rộng ảnh hưởng quốc tế của EU. Trong bối cảnh như vậy, EU đã ngày càng tăng cường mức độ tham gia giải quyết các vấn đề quốc tế, chẳng hạn như vấn đề chống khủng bố, vấn đề chiến tranh Irắc, cuộc xung đột Israel – Palestin và tiến trình hoà bình Trung Đông... Từ khi vấn đề

hạt nhân Iran nảy sinh, các nước thành viên EU đều tích cực ủng hộ ba nước Anh, Pháp, Đức tham gia điều giải vấn đề này. Đây cũng là vấn đề thường xuyên được các hội nghị thượng đỉnh và hội nghị ngoại trưởng của các nước thành viên EU tiến hành thảo luận.

Thứ ba, EU muốn thể hiện rõ họ đang đốc sức tạo dựng chính sách ngoại giao và an ninh chung dựa trên nền tảng là chủ nghĩa đa cực. Trong vấn đề hạt nhân Iran, Mỹ ngay từ đầu đã khẳng định rằng, mục đích khai thác kỹ thuật hạt nhân của Iran là nhằm chế tạo vũ khí hạt nhân, và tìm mọi cách thúc đẩy Cơ quan Năng lượng nguyên tử quốc tế đệ trình vấn đề hạt nhân Iran lên Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc, nhằm tiến hành các biện pháp trừng phạt Iran. Trong khi đó, EU lại chủ trương muốn thông qua đối thoại và hợp tác để giải quyết vấn đề này, thừa nhận Iran có quyền khai thác kỹ thuật hạt nhân vào mục đích hoà bình. Vì vậy, EU cam kết nếu Iran có thái độ hợp tác trong vấn đề hạt nhân thì EU sẽ cải thiện quan hệ chính trị và kinh tế với Iran. Trên thực tế, mưu đồ này của EU đã đạt được một số kết quả tích cực nhất định khiến Mỹ không thể không quan tâm.

Thứ tư, EU đã rút ra được bài học bổ ích từ cuộc chiến Irắc. Nếu EU để Mỹ chủ động lấn lướt trong vấn đề hạt nhân Iran như Mỹ đã làm đối với vấn đề thanh sát vũ khí huỷ diệt hàng loạt ở Irắc trước đây, thì họ rất có thể cũng sẽ lặp lại kịch bản bất lợi lớn tương tự như đã từng diễn ra đối với vấn đề Irắc.

Nếu để Mỹ đơn phương độc diễn, Mỹ có một cái cớ để phát động một cuộc chiến nhằm vào Iran. Đây là cơ hội để Mỹ lại một lần nữa mở rộng địa bàn chiến lược, điều đó cũng đồng nghĩa với khả năng bị thu hẹp mạnh ảnh hưởng của EU. Mặt khác, nếu Mỹ phát động chiến tranh nhằm vào Iran thì có thể lại dấy lên sự bất đồng giữa các nước thành viên EU khi phải đứng trước sự lựa chọn khó khăn là đối đầu hay sát vai cùng Mỹ trong cuộc chiến do Mỹ chủ xướng.

Có thể thấy, vấn đề hạt nhân của Iran vẫn tiếp tục ẩn chứa nhiều biến số khó lường. Mỹ vẫn bày tỏ sự bảo lưu quyền đơn phương nêu vấn đề hạt nhân Iran lên Hội đồng Bảo an Liên hiệp quốc. Trong khi đó, từ phía Iran cũng có dấu hiệu chứng tỏ rằng, việc đình chỉ hoạt động làm giàu uranium chỉ mang tính tạm thời. Hoạt động liên quan đến việc làm giàu uranium của Iran có đình chỉ toàn diện hay không, điều này sẽ được quyết định bởi kết quả các cuộc đàm phán trong thời gian tới với EU. Ngày 17/1/2005, Tổng thống Mỹ G.Bush tuyên bố về việc không loại trừ khả năng tấn công quân sự Iran nếu nước này không cởi mở hơn về chương trình hạt nhân. Tiếp đó, trong diễn văn nhậm chức ngày 20/1/2005, G.Bush phát biểu nêu rõ rằng, Mỹ sẽ “hỏi tội” những kẻ đàn áp “tự do” ở các quốc gia bị liệt vào danh sách đen của Mỹ, đương nhiên trong đó có Iran. Còn trong nhiệm kỳ thứ nhất của G.Bush, ngày 6/5/2004, Quốc hội Mỹ đã thông qua Nghị quyết 398, yêu cầu Chính phủ Mỹ dùng mọi

cách để ngăn ngừa, triệt tiêu hoặc chặn đứng khả năng tiếp cận vũ khí hạt nhân của Iran. Nghị quyết này đồng nghĩa với việc cho phép Tổng thống Mỹ thực hiện cuộc chiến đánh đòn phủ đầu nhằm vào Iran, tương tự như đã làm với Iraq.

Như một sự đáp trả lời đe dọa của Tổng thống Mỹ G.Bush, trong một tuyên bố vào ngày 24/1/2005, người phát ngôn Chính phủ Iran khẳng định: “Nếu có ai đó muốn đàm phán với chúng tôi bằng giọng điệu đe dọa, chúng tôi sẽ đáp lại tương tự”. Trong Thông điệp Liên bang ngày 3/2/2005, Tổng thống Mỹ coi Iran là “nhà nước đầu tiên trên thế giới hỗ trợ khủng bố”, đồng thời lập lại cáo buộc rằng, nước này đang tìm cách phát triển vũ khí hạt nhân. G.Bush cũng cam kết ủng hộ người Iran trong “nỗ lực tìm tự do”. Những ngày gần đây, các tuyên bố của Tổng thống và Ngoại trưởng Mỹ về vấn đề hạt nhân Iran có dị hơn. Nhưng dù sao, chế ngự Iran vẫn là một hằng số bất biến trong chiến lược của Mỹ đối với khu vực Trung Đông, bởi lẽ Iran đã trở thành trở ngại lớn nhất với toan tính “mở rộng dân chủ” ở khu vực này của Mỹ.

Tuy tình hình liên quan đến việc giải quyết vấn đề hạt nhân Iran chắc chắn sẽ còn nhiều diễn biến phức tạp, song cho đến thời điểm hiện nay có thể thấy, EU đã tương đối thành công trong việc điều giải vấn đề hạt nhân Iran. Kết quả từ sự nỗ lực của EU không chỉ nhận được sự khích lệ của cộng đồng quốc tế nói chung, mà ngay cả Mỹ

cũng không thể không tính đến. Thực chất, EU muốn thông qua hoạt động ngoại giao này để thể hiện năng lực giải quyết những vấn đề quốc tế lớn, tạo dựng tính thống nhất cao của một tập thể, tính độc lập cao của một khối đang có nhu cầu xác lập uy thế tương xứng trên trường quốc tế. Thành quả ngoại giao này của EU có được duy trì không cũng có thể được coi là một trong những dữ kiện quan trọng để đánh giá tương lai phát triển, nhất là trong hoạt động đối ngoại của EU trên lộ trình xây dựng một châu Âu thống nhất./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. *Xung quanh vấn đề hạt nhân Iran*, Tư liệu tham khảo đặc biệt (Thông tấn xã Việt Nam) 19/11/2004.
2. *Kiểm chế Iran là một điều khó*, Tư liệu tham khảo đặc biệt (Thông tấn xã Việt Nam) 21/9/2004.
3. “*Cây gậy và củ cà rốt*” – cơ hội cuối cùng để giải quyết vấn đề hạt nhân Iran?, <http://www.cpv.org.vn>.
4. *Thái độ của IAEA và các nước đối với Iran về vấn đề hạt nhân*, <http://www.vov.org.vn>.
5. *Iran lạc quan trong vấn đề hạt nhân với EU*, <http://www.vnn.vn>.
6. *Nước cờ thứ ba*, <http://www.mofa.gov.vn/quoccte>, số 4, ngày 27/1/2005.
7. *Iran: vẫn trò đèn đút*, <http://www.mofa.gov.vn/quoccte>, số 5, ngày 3/2/2005.